

AZ EGYHÁZI JOGI SZEMÉLYEK GAZDÁLKODÁSA

MANAGEMENT OF CHURCH LEGAL ENTITIES

Páhi Barbara*

Abstract

The right to freedom of conscience and religion includes, on the one hand, freedom of choice of religion and, on the other, the right of recognized denominations to operate freely. Ecclesiastical legal entities are established for primarily non-profit-making activities. However, if the ecclesiastical legal person does not carry out an economic activity, it is subject to different rules from those generally applicable to other economic entities and is not obliged to comply with the provisions of the Accounting Act that are otherwise essential for companies engaged in economic activities.

Keywords: church, state, management, wealth, internal regulations

Kulcsszavak: egyház, állam, gazdálkodás, vagyon, belső szabályzat

1. Bevezető gondolatok

A lelkiismereti és vallásszabadság joga magában foglalja egyrészt a felekezeti választás szabadságát és az elismert felekezetek szabad működésének jogát, valamint azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa, azt mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.¹

A vallásszabadság kialakulásának és fejlődésének jelentős szerepe volt az alapvető jogok elismerésében, hiszen azt a történelmi hagyomány – pontosabban a vallásszabadság, mint a szabadságjogok “történelmi atyja”, és az a körülmény, hogy az egyházak jelentős szerepre tettek szert a társadalmakban – az önkifejezés más formái fölé emelte.²

Az egyházi intézmények speciális gazdálkodása egészen Szent István idejére vezethető vissza. Államszervező tevékenységének egyik legnagyobb változtatása a tulajdonviszonyok gyökeres átalakítása volt, melyben az egyházszervezés is kulcsszerepet játszott, s ekkor kezdett kialakulni a magyarság számára korábban ismeretlen egyházi tulajdon is. Az egyházi jogi személyek gazdálkodásának különleges helyzete megszakításokkal az azóta eltelt időben is fennáll. A jogalkotó a rendszerváltást követően az egyházi jogi személyre bízta a szervezeti

* Miskolci Egyetem Deák Ferenc Doktori Iskola IV. éves doktorandusz hallgatója; bírósági titkár, Miskolci Törvényszék, e-mail cím: pahibarbara@gmail.com. Témavezető: Dr. Gula József egyetemi docens, ME ÁJK Büntetőjogi és Kriminológiai Intézeti Tanszék;

¹ A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény (a továbbiakban: Ehtv.) 1.§ (2) bekezdés

² 6/2013. (III. 1.) AB határozat

felépítés létrehozását, valamint, hogy megalkossa önmaga számára az irányadó szabályanyagot. A magyar állam jelenleg is elismeri és fontosnak tartja az egyházaknak a nemzet életében és érdekében kifejtett munkálkodását, a vallásos meggyőződés jelentőségét a társadalomban, figyelembe veszi, hogy a magyarországi egyházakat 1945 után jogfosztó intézkedések sújtották, valamint szem előtt tartja az állam és az egyház közösségi célok érdekében történő együttműködésének követelményét.³

Az egyházi jogi személyek elsősorban nem haszonszerzésre irányuló tevékenység folytatására jöttek, s jönnek a mai napig létre, mégis lehetőségük van a gazdálkodásukhoz szükséges anyagi forrásait gazdasági-vállalkozási tevékenységből származó bevételekkel kiegészíteni. A gazdasági-vállalkozási tevékenységgel összefüggésben az egyházi jogi személyeknek általános nyilvántartási, bejelentési, bevallási, adófizetési és egyéb kötelezettsége van, mely hatálya alá kizárólag az ún. elsődleges tevékenységgel nem összefüggő tevékenységek esnek. Abban az esetben azonban, ha az egyházi jogi személy gazdasági-vállalkozási tevékenységet nem végez, úgy az egyéb gazdálkodó szervezetekre általában irányadó rendelkezésektől eltérő szabályok vonatkoznak rá, s nem köteles a számviteli törvény azon rendelkezéseit betartani, amelyek a gazdálkodási tevékenységet végző társaságok tekintetében egyébként elengedhetetlenek.

A gyakorlati példák alátámasztják azt a logikus körülményt, miszerint, ha az egyházmegyénél nincs külön meghatározott számviteli politika, belső ellenőrzési szabályzat, vagy szervezeti működési szabályzat, a rendelkezési jogot gyakorló személyek könnyedén bűncselekményt követhetnek el az egyházi jogi személy vagyona kárára, melyre az utóbbi években számos esetben sor került.

Jelen tanulmány során elsőként ismertetem, hogy kit tekintünk napjainkban egyházi jogi személynek. Ezt követően kívánok rátérni az egyházak – kiemelten a katolikus egyház – gazdálkodásának bemutatására, mely keretében szeretném ismertetni, hogy milyen történeti változásokon ment keresztül az állam viszonya az egyházak gazdálkodásához, és hogy hogyan alakul a jelenleg hatályos szabályozás. Végül, de nem utolsó sorban, egy konkrét példán keresztül szeretném bemutatni, hogy milyen hiányosságok tárhatók fel az egyházi jogi személyek gazdálkodásának ellenőrzése körében, s a gyakorlatban hogyan került sor a joghézag kihasználására.

2. Az egyházi jogi személyek

Mielőtt rátérnék az egyházak gazdálkodásának kérdésére, fontosnak tartom tisztázni, hogy a hatályos szabályok szerint pontosan kit tekinthetünk egyházi jogi személynek. Habár jelen tanulmánynak nem célja az egyházi jogi személyekre vonatkozó szabályanyag teljeskörű bemutatása, azonban az egyházak gazdálkodására vonatkozó rendelkezések ismertetéséhez a jogosulti kör bemutatása álláspontom szerint elengedhetlenül fontos.

A kiindulópont a vallási közösség fogalma. Ezt a jogalkotó gyűjtőfogalomként használja, s ide tartozik a természetes személyek minden olyan közössége – szervezeti formától, jogi személyiségtől vagy elnevezéstől függetlenül – amely vallás gyakorlására alakult, és elsődlegesen vallási tevékenységet végez. Vallási közösségek működhetnek jogi személyiséggel, vagy jogi személyiség nélkül. Az előbbi kategóriába tartozik a vallási egyesület, a nyilvántartásba vett egyház, a bejegyzett egyház és a bevett egyház, melyek azonos

³ Az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény (a továbbiakban: 1997. évi CXXIV. törvény) preambuluma

hitelveket valló, természetes személyekből álló, önkormányzattal rendelkező autonóm szervezetek.⁴

A jogi személyekre vonatkozó általános szabályokról a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) rendelkezik. Kimondja, hogy a jogi személy jogképes, így jogai és kötelezettségei lehetnek. Jogképessége kiterjed minden olyan jogra és kötelezettségre, amely jellegénél fogva nem csupán az emberhez fűződhet.⁵ A Ptk. specifikálás nélkül rögzíti – valamennyi jogi személy tekintetében – az általános rendelkezéseket, a létesítésükre, szervezetükre és képviselőikre, törvényes működésük biztosítékaira, átalakulásukra, egyesülésükre, szétválásukra, valamint a jogutód nélküli megszűnésükre vonatkozó szabályokat.⁶ Az azonban, hogy a jogi személyen belül mit is jelent pontosan, hogy egyházi jogi személy, az Ehtv. szabályaiból vezethető le. Ide tartozik a vallási közösségek közül a nyilvántartásba vett egyház, a bejegyzett egyház és a bevett egyház.⁷ Ezek nyilvántartásba vételére vonatkozó szabályok és feltételek ismertetését ehelyütt mellőzöm a területi korlátokra, illetve arra tekintettel, hogy jelen tanulmány elsődleges célja az egyházi jogi személyek gazdálkodásának bemutatása, azonban azt fontosnak tartom kiemelni, hogy valamennyi egyházi jogi személy fogalmának alapját a vallási egyesület adja.

Vallási egyesületet az azonos hitelveket valló természetes személyek hozhatnak létre vallásuk gyakorlása céljából, vallási tevékenység végzésére. Erre az egyesületre vonatkozó szabályokat az Ehtv.-ben meghatározott eltérésekkel kell alkalmazni. A vallási egyesület kérelmére nyilvántartásba vett egyházként, vagy bejegyzett egyházként kell nyilvántartásba venni, ha annak törvényben meghatározott speciális feltételei fennállnak.⁸ A jogi személyiséggel rendelkező vallási közösségeket – a bevett egyházakat kivéve – a Fővárosi Törvényszék veszi nyilvántartásba, mely bíróság kizárólagos illetékességgel jár el.⁹

Ami a bevett egyházakat illeti az új egyházi törvény hatályba lépésével nyilvántartásuk bírósági hatáskörből átkerült az egyházakkal való kapcsolattartás koordinációjáért felelős miniszter hatáskörébe. De mit is jelent a bevett egyház? Az állam és a vallási közösségek a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek, melyről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházként működnek tovább, s részükre a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos jogosultságokat biztosít.¹⁰

3. Az egyházi jogi személyek gazdálkodása

3.1. Történeti kitekintés Szent István korától a késő középkorig

Ahogy arra tanulmányomban már utaltam, I. István király idejében korábban nem tapasztalt módon alakultak át a tulajdoni viszonyok, mely során az egyházak saját vagyont szereztek. A történelem során az egyházak szerepe folyamatosan változott, így a birtokaik és gazdálkodásuk is eltérően alakult a különböző évszázadokban, azonban fontosnak tartom annak rövid bemutatását, hogy az egyházak Magyarországi megjelenésüket követően milyen speciális

⁴ Ehtv. 6 – 7.§

⁵ Ptk. 3:1.§ (1) – (2) bekezdés

⁶ Ptk. I – V. cím

⁷ Ehtv. 10.§

⁸ Ehtv. 9/A. – 9/G.§

⁹ Ehtv. 13.§

¹⁰ Alaptörvény VII. cikk (4) bekezdés

vagyoni helyzetben voltak, s igyekezek rámutatni arra is, hogy a jelenlegi szabályozás mögött milyen történelmi előzmények húzódnak meg, kiemelt tekintettel a katolikus egyházra.

Az 1000 körüli években a keresztény közösségek vezetőinek, a püspököknek a feladatát képezte a kereszténység népszerűsítése, a nép térítése, az egyházak ellátása, vagy éppen a templomok liturgikus könyvekkel való felszerelése. E tevékenységet azonban nem ingyen folytatták, azok ellátásáért a királytól birtokokat kaptak, amely a püspöki jövedelem egyik, talán legjelentősebb részét képezték. A tulajdonuk másik nagy összetevőjét az adományok alkották, amelyekért cserébe az adományozó elvárta az egyházi személyek imádságát, valamint miséit, annak érdekében, hogy a támogató az örök dicsőséget elérje. A püspökök szerepe a középkorban még jelentősebb és fontosabb volt, ugyanis immár politikai funkciót is betöltöttek. A királyi hatalom részben a főpapság erején alapult, katonai feladatokat is elláttak, tagjai voltak a királyi tanácsnak, az uralkodó környezetének és részt vettek az országgyűléseken is. Művelt személyek voltak, többnyire jogi képzettséggel, így az állami feladatok ellátásában is az uralkodó segítségére lehettek. A püspöki gazdálkodás bevételeit ezekben az időkben három nagy kategóriára lehetett osztani: az egyházi, a földesúri, és az egyéb jövedelmekre, melyek közül az első volt a legjelentősebb.¹¹ Ami a második, a földesúri jövedelmet illeti a főpapok nagybirtokosok is voltak, bár az egyházi földbirtokok kezdetben nem voltak jelentősek. A püspököt, mint földesurat a feudális járadék három formája illette meg: a pénzszolgáltatás (census), az ajándék (munera) és a robot (servicium).¹² Világi szempontból csak a királytól függtek, aki a fentiekben túl átengedte részükre az adók egy részét is, mely szintén a püspökök mint földesurak jövedelmét képezte.

A harmadik, egyéb jövedelmek kategóriájába tartoztak a királytól ajándékként vagy segélyként kiutalt összegek, melyeket a főpap gyakran az uralkodónak tett szolgálataiért kapott. A püspökök ezekből a bevételekből fedezték a püspöki udvar ellátási költségeit, a személyek fizetését, a személyzet ruházkodási kiadásait, az építkezéseket, bizonyos igazgatási és a birtokokkal összefüggő kiadásokat, egyházi szertartások különféle költségeit.¹³

A katolikus egyházak vezetésében és gazdálkodásában résztvevő másik nagy kategóriát a káptalanok képezték. A káptalanok jövedelme a XII. század végéig nem különültek el a püspökökétől, a szakirodalom egybehangzó következtetései szerint erre a különböző káptalanok esetében általában a XIII. század folyamán került sor, majd a XIV. századra kialakultak a káptalanok törzsbirtokai. A káptalanok lassan önkormányzatot gyakorló testületté váltak, s üléseiknek témái egyre inkább gazdasági jellegűek voltak. Az követően, hogy majd minden egyházmegyében bekövetkezett a püspöki és a káptalani birtokok elkülönülése, a káptalanok vagyona – a korábban ismertetett főpapi jövedelmeken túl – a vásárlások, hagyatékok, illetve adományok útján is gyarapodott, de a malmok, tizedkerületek tized- és tizednegyed-jövedelmeinek bérbeadása is ide sorolandó.¹⁴ A későközépkor időszakára jellemzővé vált, hogy a káptalan tagjai jövedelmüket saját kulturális fejlődésük, tanulmányaik és tudományos tevékenységük finanszírozására fordították, de a kiterjedt káptalani

¹¹ GYÖRI Éva: Győri püspökök a XIII. században, *Belvedere Meridionale, Történelem és társadalomtudományok*, 2008/XX. 1 – 2., 24., 33.

¹² DOMANOVSKY György: A jobbagység élete, *Magyar művelődéstörténet Második kötet, Magyar Renaissance* <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Domanovszky-domanovszky-magyar-muvelodestortenet-1/masodik-kotet-magyar-renaissance-57D/domanovszky-gyorgy-a-jobbagysag-elete-826/> (letöltés ideje: 2021.09.05.)

¹³ F. ROMHÁNYI Beatrix: A középkori egyházi intézmények gazdálkodása, *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet, Jegyzet és forrásgyűjtemény, Bölcsész Konzorcium*, 2006, 201.

¹⁴ KARLINSZKY Balázs Péter: A veszprémi káptalan a középkorban. A veszprémi székeskáptalan középkori birtokai, *Doktori (PhD) értekezés, Piliscsaba*, 2013, 42, 111.

birtokhálózat igazgatása, kezelése, a jövedelmek behajtása is az ő feladatukat és felelősségüket képezte.

A katolikus egyház mellett a XIII. században új rendek jelentek meg, melyek elutasították a földbirtokok elfogadását, így az ő támogatóiknak egyéb megoldásokat kellett keresniük. Ebben az időben Magyarországon a három nagy koldulórend, így a domonkosok és a ferencesek, valamint az ágostonrendi remeték, majd a XIV. században a karmeliták alapították meg első magyar kolostoraikat. A koldulórendek gazdálkodásáról a XV. század második felétől beszélhetünk, azonban különféle bevételekre természetesen már ezt megelőzően is szükségük volt ahhoz, hogy életüket és házaikat fenntartsák. A rendek a kezdeti időszakban a szükséges anyagi javakat – az elnevezésüknek megfelelően – valóban koldulással gyűjtötték, figyelemmel arra, hogy a koldulórendek szabályaik szerint nem fogadhattak el földbirtokokat. A domonkos rend kolostorainak viszonylag jelentős bevételei származtak adományokból. Amennyiben azt ingatlanban kapták meg, akkor annak értékesítése útján jutottak pénzhez. Abban az esetben, ha a nemesek földbirtokokat hagytak a kolostorokra, úgy a rendi előírások betartása érdekében meghatározták azt az összeget is, amelyért a rokonság rögtön visszaválthatta, így a rend föld helyett pénzhez jutott. A rendi előírások a XV. században változtak, azonban a pénzádomány ebben az időben is túlsúlyban maradt.¹⁵

3.2. Az egyházak gazdasági helyzete a XX. században

Az egyházak gazdálkodása szempontjából a következő általam fontosnak tartott változást a XX. század hozta, melynek közepétől kezdődően az egyházak tulajdoni helyzete és gazdálkodása olyan helyzetbe került, amire magyarországi fennállásuk óta korábban nem volt példa.

Ami az egyházak vagyoni helyzetét illeti, az 1945 előtti időkben az ország legnagyobb földbirtokosa a katolikus egyház volt, mely elsősorban birtokai jövedelméből tartotta el magát. Az 1920-as években az összes kötött birtok 23,9%-a volt egyházi tulajdon, ezen belül 22,2% volt a katolikus egyház részesedése. Ezekben az időkben az nehezítette a katolikus egyház helyzetét, hogy a rendelkezési jog gyakorlásához majdnem minden esetben állami hozzájárulásra volt szükség, mely vagyonfelügyeleti jog eredete egészen a feudális korig nyúlik vissza. 1867 után a király a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium útján gyakorolta főkegyúri jogkörét. Ez a gyakorlat a királyi hatalom megszűnése után is fennmaradt, azonban figyelemmel arra, hogy a kormányzó a főkegyúri jogot természetesen nem gyakorolhatta, azzal a továbbiakban – mint az állam képviselője – a vallás- és közoktatásügyi miniszter élt.¹⁶ A két világháború között az ország plébániáinak háromnegyed része kegyuraság alatt állt, mely a főkegyuraságtól független olyan kiváltság volt, miszerint bizonyos személyek, vagy személyek csoportjai rendelkezettek a hozzájuk tartozó egyházak fölött. Az Egyházi Törvénykönyv előírásai alól kapott felmentés révén még az 1917-es éveket követően is kegyúri plébániák sora alakult.

A katolikus egyház bevételeit ezekben az időkben a Katolikus Vallásalap, a stóladíj, valamint a hívők rendszeres anyagi hozzájárulása képezte, mely utóbbi egyrészt a papok ellátása céljából kiszabott hagyományos egyházközségi adóból, másrészt az egyházközségek által kivetett és elsősorban az egyházi iskolák fenntartását szolgáló egyházi adóból állt. Ami a kiadásokat illeti azokat a szintén állami felügyelet alatt álló Katolikus Vallásalap fedezte. A papok minimális évi járandóságából eredő költségek az egyházi nagybirtok mintegy hatodát tették ki. Az egyházi birtokok jövedelmének az egyházi apparátus fenntartása mellett a

¹⁵ F. ROMHÁNYI Beatrix: i. m. 119 – 227.

¹⁶ GERGELY Jenő: A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945.

<https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhazi-1/ch09.html> (letöltés ideje: 2021.09.05.)

legnagyobb terhét a közoktatási kiadások képezték, hiszen az alsóbb fokú oktatás ezekben az időkben még mindig többnyire a katolikus egyház kezében volt. Szintén jelentős költségekkel jártak a középfokú oktatásban vállalt szerepekből fakadó kiadások, valamint a papi utánpótlás biztosítása is, mely utóbbi a katolikus egyház összköltségének mintegy negyedét tette ki, melybe beletartozott a tanító rendek iskoláinak fenntartása.¹⁷

A katolikus felső egyházi rend egészen 1945-ig fenntartotta a polgári korszakba is átmentett kiváltságos gazdasági helyzetét. Ennek elsődleges haszonélvezői a főpapok voltak, akiket a korábban kifejtettek szerint nagybirtokosoknak tekintettek, s így az állam vezetését jelentős részben kézben tartó osztályhoz tartoztak. Minderre figyelemmel – habár az sok esetben az egyház érdekeivel ellentétesnek bizonyult – a nagybirtokrendszer egységének őrei maradtak egészen 1945-ig, hiszen úgy vélték, hogy az egyház végső romlását okozná, ha nagybirtokaitól meg kellene válnia, ebben látták egyrészt anyagi egzisztenciájuk alapját, valamint társadalmi, közéleti és politikai szerepük biztosítékát is.¹⁸

A kisebbségi felekezetek vagyoni helyzetére igaz volt, hogy annak mértéke ugyan soha nem érte el a katolikus egyházét, helyzetük azonban abból a szempontból könnyebbnek volt tekinthető, hogy az állami befolyástól függetlenebbül gazdálkodhattak.

Ahogy az a fentiekből is látszik 1945 előtt az egyházak komoly vagyonnal rendelkeztek, amelyből biztosítani tudták fenntartásukat. Ez a helyzet azonban 1945 után gyökeresen megváltozott. A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban: Alkotmány) rögzítette, hogy a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól.¹⁹ Ennek megfelelően az államhatalmi szervek a főkegyúri jogot a továbbiakban nem gyakorolták, a jogalkotó azonban rögzítette, hogy melyek azok a minőségek és tisztségek, amelyekhez a Népköztársaság Elnöki Tanácsának, vagy a művelődésügyi miniszternek az előzetes hozzájárulása szükséges.²⁰ Az állam keményebb módszereket a katolikusokkal szemben használt, mivel példát kívánt statuálni a protestáns egyházak felé. Az egyházak korábbi forrásait megvonták, melynek oka elsősorban az volt, hogy az állam és a vallás viszonya megváltozott. A rendszerváltás előtt jellemző volt az állam vallásellenessége és a mindenre kiterjedő állami kontroll. Az egyházi bevételek ezekben az időkben a hívek adományaiból, államsegélyből, illetve később külföldi segélyből álltak, melyek közül becslések szerint az egyház összes bevételeinek jelentős részét, kb. 60%-át tették ki a hívek adományai, s bár 25%-a az államtól származott, ez egyfajta függőségi viszonyt eredményezett. Ezeket a gyűjtésekből, adományokból és a stóladíjból jutottak bevételekhez.²¹

Az 1960-as évek elején az egyházak szervezeti és anyagi erejének további gyengítése és a vallás befolyásának visszaszorítása volt a magyar állam célja. Az ezek elérését szolgáló eszközök között szerepelt az egyházi iskolák, a papneveldek számának csökkentése, valamint az aktív papoknak a világi munkakörbe való kihelyezése. A történelmi egyházak anyagi ereje és híveinek száma tovább csökkent, különösen a református és az evangélikus egyház gyengült. A történelmi egyházak külföldről érkező anyagi támogatásáról az állami ellenőrzést biztosító Állami Egyházügyi Hivatal (a továbbiakban: ÁEH) döntött, s azt elsősorban egyházi épületek, templomok tatarozására fordították, az állam azonban, tartva a nyugatról érkező anyagi

¹⁷ SCHANDA Balázs: Állami Egyházjog. Vallásszabadság és vallási közösségek a mai magyar jogban. Budapest, Szent István Társulat, Budapest, 2012, 130 – 131.

¹⁸ GERGELY i.m.

¹⁹ Alkotmány 52.§ (2) bekezdés A lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól.

²⁰ Az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról szóló 1957. évi 22. törvényerejű rendelet 1 – 2.§

²¹ LENGYEL Nóra Zsuzsanna: Az egyházak és az egyházi intézmények finanszírozása Magyarországon, Új Magyar Közigazgatás, 2016/9. Különszám, 26.

támogatások növekedésétől, továbbra is államsegélyben részesítette a történelmi egyházakat. Az egyházak kis lépésekkel próbáltak eredményeket elérni az állammal szemben, s az 1970-es években egészen odáig jutottak el, hogy az állam a hívő emberek bevonását tervezte a közéleti kérdések megvitatásába. Az 1980-as években már valamivel nagyobb aktivitást fejthettek ki a felekezetek, s részt vehettek – főleg szociális és karitatív – tevékenységben, majd az évtized közepén az állam már lényeges kérdésekben is engedékenyebbnek mutatkozott az egyházakkal szemben, a lelkipásztorkodó szerzetesrendek szolgálatba helyezésétől azonban még elzárkózott. Ezekben az időkben lehetővé vált, hogy az állam által kiutalt segély 75%-ának elosztását a felekezetek vezetői határozzák meg, míg a fennmaradt 25%-ot továbbra is az ÁEH használhatta fel. Amikor világossá lett, hogy a Szovjetunió vesztésre áll, a magyar állam – hatalmának megőrzése érdekében – megkezdte a politikai élet demokratizálását, így a párt egyházakhoz és a valláshoz fűződő viszonya ismét gyökeresen megváltozott. Az 1980-as évek végére az állam beleszólása az egyházi életbe már csak formalitás volt, s a magyarországi egyházak 1989 év végén már teljes szabadságot élveztek, sőt aktívan részt vehettek az új vallási törvény létrehozásában is.²²

3.3. A rendszerváltástól napjainkig

Az 1945 és 1989 közötti időszakban elszenvedett sérelmek okán a rendszerváltást követően fokozott igény merült fel az állam és egyház különvált működésének megszilárdítása iránt. Az Alkotmány továbbra is rögzítette, hogy a Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik.²³ Ebből következett már az 1990-es évek elején az az elvárás, hogy az állam intézményesen semelyik egyházzal nem kapcsolódhatott össze, nem azonosíthatta magát egyetlen egyház tanításával sem, nem avatkozhatott be az egyházak belső ügyeibe, nem foglalhatott állást hitbéli igazságok kérdésében és az egyházakat egyenlőként kellett kezelnie. Ezek az elvek egyébként napjainkban is meghatározzák az állam és az egyház kapcsolatát.

Az állam és az egyházak sajátos viszonyrendszerét a vallásszabadság joga, a vallások és vallási közösségek egyenjogúsága, az állam és az egyház különvált működése, az állam világnézeti semlegessége, az egyházi autonómia, az állam és egyház között egyenrangú, mellérendeltségi viszony, valamint az állam és egyház együttműködése határozta – és határozza azóta is – meg.²⁴

Ami a jogalkotást illeti a fentiekre figyelemmel az 1990-es évektől kezdődően az állam kizárólag minden vallásra, vagy egyházra egyaránt alkalmazható keretszabályokat alkothatott, amelyek révén ezek a semleges jogrendbe illeszkedtek. Már a rendszerváltás idején általános jelenség volt, hogy számos, egykor egyházi feladat – mint például a tanulmányomban sokat emlegetett iskolai oktatás – az állam kötelességévé vált azzal, hogy az egyházak szintén fenntartották maguknak e tevékenység ellátásának jogát.²⁵ A következőkben azokat a jogszabályokat fogom röviden bemutatni, amelyek az egyházakat ért sérelmek orvoslására törekedtek.

Az Országgyűlés már a rendszerváltást megelőzően utalt arra, hogy a hazai egyházak a hitéleti munkálkodásukon túl a kulturális, nevelési-oktatási, szociális és egészségügyi tevékenységükkel is jelentős szerepet töltenek be, az akkori körülmények között azonban még nem kerülhetett sor az ehhez szükséges tárgyi és anyagi feltételek biztosítására. A

²² RAJKI Zoltán: Az állam és az egyház kapcsolatának jellemző vonásai a Kádár korszakban, Egyháztörténeti szemle, 2002., 3. évf. 2. sz. 74 – 86.

²³ Alkotmány 60.§ (3) bekezdés A Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik.

²⁴ ANTALÓCZY Péter: Az állam és az egyház elválasztása. Egyháztörvény I. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2013, 129.

²⁵ 4/1993. (II. 12.) AB határozat

rendszerátalakítást követően megalkotásra került tehát Az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvényt (a továbbiakban: 1990. évi IV. törvény), amely az egyházak gazdálkodásáról is rendelkezett. Rögzítette, hogy az egyházi jogi személy vagyona elsősorban természetes személyek, jogi személyek, valamint jogi személyiség nélküli szervezetek adományaiból és egyéb hozzájárulásaiból, illetőleg az egyházi szolgáltatásokért fizetett díjakból áll. Ezen túl felhatalmazta az egyházi jogi személyeket, hogy a céljaik megvalósításához szükséges gazdasági feltételek megteremtése érdekében gazdasági-vállalkozási tevékenységet folytassanak, vállalatot alapíthassanak, továbbá gazdasági társaságban részt vegyenek, vagy azt létrehozzanak. A kulturális, nevelési-oktatási, szociális és egészségügyi, gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények működtetését – melyhez az állam minden esetben költségvetési támogatást is nyújtott –, a hitélethez szükséges kiadványok, kegytárgyak előállítását, értékesítését, az egyházi célra használt épületeket részlegesen hasznosítását és temető fenntartását a jogalkotó nem tekintette gazdasági-vállalkozási tevékenységnek. Ez utóbbi célok eléréséhez az állam – amennyiben indokoltnak találta – támogatást adhatott, amelyet az Országgyűlés egyházanként és konkrét célonként állapított meg.²⁶ A jogalkotó az egyházak fő bevételi forrásként az államtól független bevételi forrásokat jelölte meg, a valóságban a bevételek döntő többsége azonban állami támogatásokból származott, ezért az állam és egyház teljes elválasztásáról nem lehetett beszélni.²⁷

1991-ben a jogalkotó megalkotta a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló 1991. évi XXXII. törvényt (a továbbiakban: 1991. évi XXXII. törvény). A Magyar Köztársaság elismerte az egyházak értékes kultúrateremtő munkáját, azonban – habár ismét korlátozás nélkül betölthették társadalmi szerepüket – vagyontárgyaik elkobzása, valamint a sérelmükre elkövetett folyamatos jogsértések miatt hiányoztak az ezek ellátásához szükséges anyagi eszközeik. Éppen ezért az Országgyűlés, részben az elkövetett súlyos jogsértések orvoslása, részben pedig az egyházaknak a tevékenységük folytatásához szükséges feltételek biztosítása érdekében az egyes volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezését kívánta biztosítani. A törvény hatálya kiterjedt azokra az 1948. január 1. napja után kártalanítás nélkül állami tulajdonba került, beépített egyházi ingatlanokra, amely hitéleti, oktatási, nevelési, egészségügyi, szociális, gyermek- és ifjúságvédelmi, vagy éppen kulturális célt szolgáltak. Ezáltal az ingatlan a törvényben szabályozott eljárással a volt tulajdonos egyház tulajdonába és használatába került a tényleges tevékenysége szerint szükséges mértékben és időben.²⁸

Az 1997. évi CXXIV. törvény már hatálybalépésekor kimondta, hogy az egyház saját bevételre tehet szert, s a belső törvényei és szabályai szerint szedett egyházfenntartói járulékról, valamint a gyűjtött adományokról az állami, önkormányzati és közigazgatási szervek adatokat nem kérhettek és nyilvántartást nem vezethettek. 2001. január 1-től azonban rendelkezett arról is, hogy a gazdasági-vállalkozási tevékenységének bevételeit, költségeit és ráfordításait, továbbá törvényben meghatározott esetben a kapott adományt, közcélú adományt és annak felhasználását a jogszabályoknak megfelelően, elkülönítetten köteles nyilvántartani, efféle kötelezettséget egyéb bevételek esetében azonban nem határozott meg.²⁹ Látható tehát, hogy a 2000-es évek elején a jogalkotó a törvény módosításával immár a gazdasági-vállalkozási tevékenységet is szabályozta, de ezzel egy időben bővítette azon tevékenységek körét is, amelyek nem minősültek gazdasági-vállalkozási tevékenységnek. Ezek a tevékenységek a

²⁶ 1990. évi IV. törvény 18 – 19.§

²⁷ SZATHMÁRY Béla: A magyar egyházjog, Egyházak az államban. Tanulmányok az állami és felekezeti egyházjogból, Sárospataki Teológiai Műhely, Hernád Kiadó, Sárospatak, 2010, 238.

²⁸ 1991. évi XXXII. törvény preambuluma, 1-2.§

²⁹ 1997. évi CXXIV. törvény 2.§ (1) – (2) bekezdés

hitelre és az egyházak alaptevékenységéhez tipikusan szorosan kapcsolódtak, de nem nyereségszerzési céllal folytatták azokat. Jelentőségük az adózási szabályok tekintetében volt, hiszen nem képezte a társasági adó alapját az az egyházi tevékenység, amely nem jövedelem és vagyonszerzésre irányult, vagy azt eredményezte. Ettől kezdődően nem gazdasági-vállalkozási tevékenység bevételeinek minősült különösen a szolgáltatás ellenértéke, díja, térítése, az ehhez kapcsolódó kártalanítás, kártérítés, kötbér, bánatpénz, bírság és adóvisszatérítés, valamint a visszafizetési kötelezettség nélkül kapott – pénzügyileg rendezett – támogatás, juttatás, azonban ezek hozamai, kamatai már gazdasági-vállalkozási tevékenységnek minősültek.³⁰

A 2010-es évek némileg ismét változásokat hoztak az egyházak tekintetében. Az Alaptörvény az Alkotmányhoz hasonlóan továbbra is rögzíti, hogy az állam és a vallási közösségek különváltan működnek, a közösségi célok elérése érdekében azonban együttműködhetnek, melyről az Országgyűlés dönt. Kimondja azt is, hogy a vallási közösségek önállóak, valamint, hogy a vallási közösségekre vonatkozó közös szabályokat, valamint az együttműködés feltételeit, a bevett egyházakat és a rájuk vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.³¹

A 2011. évi CLXVI. törvény hatályon kívül helyezte az 1997. évi CXXIV. törvénynek az előbbieken ismertetett, a nem gazdasági-vállalkozási tevékenységre vonatkozó szabályait, s az Ehtv. rendelkezései közé helyezte azokat át. A jelenleg is hatályos Ehtv. rögzíti, hogy az egyházak közcélú tevékenységük után legfeljebb a hasonló tevékenységet folytató állami, vagy helyi önkormányzati intézményekkel azonos mértékű költségvetési támogatásra jogosultak, bevételeik elsősorban továbbra is az adományokból és az egyéb hozzájárulásokból, valamint azok hasznáiból tevődnek össze. Az egyházak jogosultak tehát adományok gyűjtésére, továbbá jogszabályban meghatározottak szerint az államháztartás alrendszeréből, európai uniós forrásokból vagy nemzetközi megállapodás alapján finanszírozott programokból támogatásban részesülni.³² A törvény továbbra is lehetővé teszi, hogy az egyházak gazdasági-vállalkozási tevékenységnek nem minősülő tevékenységet folytassanak, a polgári jogviszonyokban korlátozás nélkül részt vegyenek, s gazdasági társaságot, vagy akár civil szervezet hozzanak létre.³³

Összefoglalva tehát, ami az egyházak saját bevételeit illeti az Ehtv. érdemben nem tartalmaz új elemet a korábbi szabályokhoz képest, azonban a vallási közösségek, és vallási tevékenységet végző szervezetek kategóriájának megalkotásával 2013. augusztus 1. napjától – a bevett egyházakhoz hasonlóan – az ő esetükben is lehetőséget teremt saját bevételek szerzésére.³⁴

4. Az egyházi jogi személy gazdálkodására vonatkozó szabályok kijátszása

Az 1997. évi CXXIV. törvény rendelkezéseiből levezethető, hogy amennyiben az egyházi jogi személy gazdasági-vállalkozási tevékenységet nem végez, úgy nem köteles a számviteli törvény azon rendelkezéseit betartani, amelyek az egyéb gazdálkodó szervezetekre nézve egyébként kötelezőek. Ahogyan azt már említettem, a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség saját belső szabálya, hitelvei és szertartási rendje szerint működik, így maga határozza meg, hogy milyen szervezeti felépítést hoz létre, és ezen belül milyen szabályokat alkot meg

³⁰ SZILÁGYI Bernadett: Az egyházak finanszírozásának kérdései, PhD értekezés, Debrecen, 2013, 111.

³¹ Alaptörvény VII. cikk (3) – (5) bekezdés

³² Ehtv. 19/B.§

³³ Az Ehtv. 19. §-ához fűzött Miniszteri Indokolás

³⁴ SZILÁGYI Bernadett: i.m. 111.

önmaga számára. Minderre tekintettel megállapítható, hogy – amennyiben gazdasági-vállalkozási tevékenységet nem végeznek – az egyházak gazdálkodásának állami eszközökkel való ellenőrzése nem lehetséges. A következőkben szeretnék egy konkrét jogesetet bemutatni, amelyen keresztül reményeim szerint láthatóvá válik az egyházak speciális gazdálkodása, s az hogy állami ellenőrzés hiányában a belső egyházi szabályok milyen könnyen kijátszhatók.

2010-ben hazánk egyik legnagyobb társadalmi visszhangot kiváltó, egyház sérelmére elkövetett bűncselekmény nyomozása kezdődött meg, a Győri Egyházmegye püspökségének volt számvevőjével, s annak társával szemben különösen nagy értékre, folytatólagosan elkövetett sikkasztás miatt. Tekintettel arra, hogy a konkrét esetben a katolikus egyház volt érintett, így belső szabályként a Magyar Katolikus Egyház Egyházi Törvénykönyvét kellett górcső alá venni, amely kimondja, hogy minden intézmény megfelelő szabályokat állapít meg a javak használatára és kezelésére, hogy így segítse elő, védje és kifejezze a rá jellemző szegénységet. Minden intézményben, nagyobb előljáró vezetése alatt álló tartományban, s helyi közösségben kötelező a nagyobb előljárótól különböző, saját jog szerint rendelt gondnok kinevezése, azért, hogy ő kezelje a javakat az illető előljáró irányítása alatt. A gondnokok és más vagyonkezelők a saját jog szerint megállapított időben és módon számot adnak vagyonkezelésükről az illetékes hatóságnak.³⁵

Az Győri Egyházmegyét érintő konkrét ügy tényállása szerint I. r. vádlott, mint a püspökség volt számvevője, a költségvetésben elfogadott tételeken belül önállóan járhatott el, azt azonban csupán külön püspöki engedéllyel léphette túl. Az egyházmegye évközi gazdálkodását kizárólag I. r. és II. r. vádlottak végezték, s habár a munkáltatói jogkört fölöttük a püspök gyakorolta, tényleges kontrollt ez nem jelentett. Az egyházmegye bankszámlái felett a püspök, illetve a vádlottak rendelkezettek, s habár az utalásokhoz fő szabály szerint két személy kellett, a vádlottak ismerték egymás azonosítóját, így egyikük távollétében a másik is el tudott járni.

Az bűncselekmény elkövetéséhez vezető út első jelentős lépése az volt, amikor a Győri Egyházmegye 2000 márciusában létrehozott egy betéti társaságot, amelynek keretei között ostyasütés tevékenységet kívánt folytatni. A Bt. megalakulásakor a tagi betétet – 100.000 forintot – az egyházmegye bocsátotta rendelkezésre, belfogja I. r., míg kültagja – rövid időn belül – II. r. vádlott lett. Az I. r. vádlott a Bt. nevében először 2004-ben 100.000.000 forint vételárért, majd 2006-ban 16.800.000 forint vételárért üdülőépületet vásárolt, melyeket az Egyházmegye vagyonából egyenlített ki, ezt követően pedig az üdülőingatlanok felújítását és berendezését is finanszírozta, s összesen közel 400.000.000 forintot fizetett ki ugyan ebből a forrásból. A problémát az okozta, hogy ezek a vásárlások nem szerepeltek az egyházmegye költségvetésében, ahhoz sem a gazdasági bizottság, sem a püspök nem járult hozzá, pedig – a fentiek szerint – a katolikus egyház belső szabályzata a hozzájárulást megkövetelte volna. I. r. vádlott az üdülők vásárlásán túl munkatársainak, s magának tiszteletdíjat, munkáltatói, illetve magánkölsönt is juttatott az egyház vagyonából – összesen 98.314.754 forint összegben – szintén anélkül, hogy az egyházmegye vezetőjétől felhatalmazást és engedélyt kapott volna erre. Az I.r. vádlott annak érdekében, hogy cselekményét az esetleges könyvvizsgálat ne fedje fel, az általa eszközölt utalásokat tartalmazó bankszámlakivonatokat a Püspökség számítógépén meghamisította.

Ugyanebben az időszakban a II. r. vádlott az egyház vagyonából saját bankszámlájára 2005-ben ismeretlen jogcímen összesen 14.500.000 forintot, 2009-ben munkáltatói kölcsön címen 12.000.000 forint körüli összeget, majd ezeken felül, különböző jogcímenen – legtöbbször tiszteletdíj címen – összesen közel 17.000.000 forintot utalt át magának.

³⁵ Codex Iuris Canonici - Az egyházi törvénykönyv: 634 – 636. kán.

A vádlottak védekezése elsősorban azon alapult, hogy engedéllyel – melyet sosem tudtak bizonyítani –, s az egyház érdekében követték el cselekményeiket.³⁶

A vádlottak az egyház vagyonával engedély nélkül ilyen mértékben rendelkezni még akkor sem voltak jogosultak, ha nem gazdasági-vállalkozási tevékenység keretében kívánták az üdülőt, valamint a vagyont hasznosítani, hiszen – állami szabályozás hiányában – az egyházi belső szabályzatban lett lefektetve az az előírás, miszerint a saját jog szerint rendelt gondnok előljáró irányítása alatt kezelheti az egyházi javakat. Ahogy korábban említettem, a vádlottak a költségvetésben elfogadott tételeken belül ugyan önállóan járhattak el, azonban azok túllépéséhez külön püspöki engedélyre lett volna szükség. Így amikor a költségvetésben nem szereplő tételekre használták fel az egyház vagyonát, hiába hivatkozott arra az I. r. vádlott, hogy ezzel az egyháznak kárt nem okozott, hiszen az egyház „egyik zsebéből a másikba” került át az összeg, azzal felhatalmazás nélkül sajátjaként rendelkezett, ezáltal megvalósította a sikkasztás³⁷ törvényi tényállását. Azt mellékesen kívánom megjegyezni, hogy a jogalkotó egyébként sem teszi a sikkasztás törvényi tényállásának részévé a károkozást.

5. Befejező gondolatok

Ami az egyházak gazdálkodását illeti, különleges helyzetük egészen Szent István idejére vezethető vissza. Tanulmányomban igyekeztem rámutatni, hogy az államalapítást követően mind az egyház, mint pedig az egyházi vezetők, különösen a püspökök helyzete rövid időn belül megerősödött. Ez utóbbiak tevékenységükért cserébe királyi birtokokban részesültek, földesúri jogokat gyakorolhattak – sok esetben pedig a vagyonuk, birtokaik is megegyeztek a földesurakéval –, s a középkortól kezdődően már nem csak vallási, de politikai szerepet is betöltöttek. A XV. században a káptalanok helyzete is megerősödött, s a püspököktől való vagyoni függetlenné válásukkal a hitéleti ügyeken túl a gazdasági kérdések is napirendi ponttá vált számukra. Bevételeik a vásárlások, hagyatékok, adományok, valamint különböző bérbeadások útján is gyarapodott. Ez a speciális állapot egészen az 1900-as évek közepéig fennállt, hiszen az állam a II. Világháborút követő évekig nem kívánt szigorúbban fellépni az egyházakkal szemben, s nem óhajtotta korlátozni az egyházi vezetők jogait, vagy részletekbe menően szabályozni gazdálkodásukat.

Az 1945-öt követő negyvenöt év azonban Magyarországon addig nem látott változásokat eredményezett. Az állam célja az egyházak szervezeti, anyagi erejének gyengítése és a vallás befolyásának visszaszorítása volt. Ezekben az években az egyházak lényegében elvesztették vagyoni háttérüket, s bár jogszabály lehetővé tette, hogy elviekben bizonyos mértékű bevételeket szerezzenek, azokat csak szigorú állami kontroll mellett használhatták fel. A valóságban az egyházak vagyonszerzése elenyésző volt, s nem biztosította működésüket, fennmaradásukat. Habár a nyugati országok igyekeztek támogatni a magyar egyházakat, azok hasznosításáról államigazgatási szerv, az ÁEH döntött, amelynek a feladatát az egyházak állami ellenőrzése és irányítása képezte.

Látható, hogy Magyarországon az elmúlt egy évszázadban megvalósult az egyház gazdálkodás szabályozásának mind a két véglete: az 1900-as évek elején a katolikus egyház vezetői még mindig földesúri jogosítványokkal és vagyonnal rendelkeztek, az állami ellenőrzés teljesen elképzelhetetlen volt ezekben az időkben. Ezt követően jött a másik út, a teljes állami

³⁶ A Győri Törvényszék B.293/2011/76. számú ítélete

³⁷ Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (Régi Btk.) 317.§ Aki a rábízott idegen dolgot jogtalanul eltulajdonítja, vagy azzal sajátjaként rendelkezik, sikkasztást követ el.

kontroll, ami az egyházak működését és fennmaradását is veszélybe sodorta, a vallásos emberek kirekesztését, az egyházi személyek pótlásának lehetetlenné tételét eredményezte.

Az 1990-es évektől kezdődően a regnáló kormányok a korábbi évek sérelmeit minden lehetséges eszközzel orvosolni próbálták, s engedték, hogy az egyházi gazdálkodás bizonyos szempontból az állam által kontrollálhatatlan legyen – gondolva itt a nem gazdasági-vállalkozási tevékenységre vonatkozó szabályokra. Az egyházon belül mozgó pénzek útja ezáltal sok esetben követetetlen a világi hatóságok számára. Az egyház állami ellenőrzés nélkül olyan – más jogi személy esetében eltérő megítélés alá eső – tevékenységet folytathat, amely nem minősül gazdasági-vállalkozási tevékenységnek. Abban az esetben pedig, ha az egyház ilyen tevékenységből származó bevétele hitéleti célú, úgy a pénz útját állami szerv nem ellenőrizheti. Jelenleg az állam igyekszik tehát megtalálni a köztes utat, s a jogalkotó biztosítja a gazdasági-vállalkozási tevékenység állami ellenőrzését, ellenben a hitéleti célú vagyonnal való gazdálkodással.

Érdekes elképzelés lenne az egyházak gazdálkodásának ellenőrzésére, ha azt nem az állam, hanem a hívők szabályozhatnák és kontrollálhatnák. Habár jelen Magyarországi viszonyok között személy szerint nehezen tudom elképzelni ezt a gyakorlatban, azonban egy jelentős szemléletváltás mellett megoldásul szolgálhatna az egyházak gazdálkodásának felülvizsgálatára.

Mindent összefoglalva álláspontom szerint az egyházi vagyon szabályos felhasználását a visszaélések elkerülése, vagy minimálisra szorítása mellett, állami szervek tudnák hatékonyan ellenőrizni, melyhez szükség lenne egy – a gazdálkodó szervekre vonatkozó rendelkezésekhez hasonló –, az egyházak speciális helyzetének figyelembe vételével elkészített szabályozásra azzal, hogy az állam tervezhető és biztos támogatással segíti az egyházak tevékenységét.